

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF MANAGEMENT OF THE CAPITAL OF THE ENTERPRISE

УДК 658.14

<https://doi.org/10.32843/infrastuct48-46>**Пігуль Н.Г.**к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Сумський державний університет**Дехтяр Н.А.**к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Сумський державний університет**Пігуль Є.І.**магістр
Сумський державний університет**Pihul Nataliya**

Sumy State University

Dekhtyar Nadiya

Sumy State University

Pihul Yevhenii

Sumy State University

У статті досліджено зміст та основні характеристики поняття «капітал підприємства». Зазначено, що нині немає єдиного трактування поняття «капітал». Наведено підходи до визначення цієї категорії з точки зору різних авторів, а також власне трактування сутності поняття капіталу. Здійснено аналіз динаміки обсягу та структури капіталу підприємств України за 2014–2018 рр. Зроблено висновок, що в сучасних умовах економічного розвитку спостерігається дефіцит власних фінансових ресурсів у вітчизняних підприємств. Зазначено, що важливою складовою частиною фінансового менеджменту підприємства є управління його капіталом, що є системою взаємопов'язаних елементів, націлених на формування оптимальної структури капіталу, яка б забезпечувала ефективне фінансування діяльності підприємства. Визначено складові частини системи управління капіталом підприємств, надано їх характеристику. Зазначено основні етапи процесу управління капіталом суб'єкта господарювання.

Ключові слова: капітал, управління капіталом, власний капітал, позиковий капітал, аналіз капіталу.

В статье исследованы содержание и основные характеристики понятия «капитал предприятия». Указано, что сейчас нет единой трактовки понятия «капитал». Приведены подходы к определению этой категории с точки зрения разных авторов, а также собственная трактовка понятия капитала. Осуществлен анализ динамики объема и структуры капитала предприятий Украины за 2014–2018 гг. Сделан вывод, что в современных условиях экономического развития наблюдается дефицит собственных финансовых ресурсов у отечественных предприятий. Указано, что важной составляющей финансового менеджмента предприятия является управление его капиталом, которое является системой взаимосвязанных элементов, нацеленных на формирование оптимальной структуры капитала, которая бы обеспечивала эффективное финансирование деятельности предприятия. Определены составляющие системы управления капиталом предприятий, предоставлена их характеристика. Указаны основные этапы процесса управления капиталом субъекта хозяйствования.

Ключевые слова: капитал, управление капиталом, собственный капитал, заемный капитал, анализ капитала.

The article investigates the content and main characteristics of the concept of "business capital". It is noted that there is no unified interpretation of the definition of "capital" nowadays. There were given approaches to the definition of this category from the point of view of various authors, as well as their own interpretation of the concept of capital. There was conducted an analysis of the dynamics of the capital of Ukrainian enterprises for the period of 2014–2018, as well as the structure of the capital of economic entities. It is concluded that in modern conditions of economic development, there is a shortage of own financial resources of domestic enterprises, at the cost of which the assets of the enterprises are financed. Therefore, business entities, which are dependent on borrowed capital, have a negative impact on financial autonomy, financial stability and the efficiency of enterprises. The authors noted that an important component of the financial management of an enterprise is its management of the capital, which, in its turn, is a system of interrelated elements aimed at creating an optimal structure of the capital that would ensure effective financing of the activities of the enterprise. The components of the system of management of the capital of enterprises were defined as well as their characteristics. It was noted, in particular, that a system of management of the capital of the enterprise consists of the following components: a formation of a subsystem of management of the capital; a formation of a subsystem of the capital consumption; a formation of a functional subsystem (goal, objectives, functions, principles, methods). The authors noted that the main goal of management of the capital of the enterprise is to form an optimal capital structure, which would provide an opportunity for effective financing of the performance of the enterprise as well as the implementation of the main goal of its creation. The article identifies the main stages of the process of management of the capital of the enterprise. It is concluded that in modern economic conditions, effective capital management of an enterprise is an important component of the financial management of business entities and it should help ensure their financial stability, minimize the risks of their functioning and ensure the efficiency of their performance.

Key words: capital, capital management, equity, borrowed capital, capital analysis.

Постановка проблеми. Ефективність діяльності суб'єктів господарювання значною мірою залежить від забезпеченості їх достатнім обсягом капіталу. Будучи базою розвитку підприємств, капітал здійснює забезпечення інтересів як держави, власників, так і персоналу. Така ситуація пов'язана з розвитком підприємництва, формуванням нових організаційно-правових структур бізнесу з огляду на наявні форми власності. Визначення оптимального співвідношення між власними та позиковими фінансовими ресурсами впливає на незалежність і фінансову стійкість підприємств, а також сприяє отриманню ними прибутку і, зрештою, досягненню поставленої мети їх функціонування. Задля забезпечення подальшого розвитку діяльності суб'єктів

господарювання необхідно здійснювати ефективно управління капіталом, оскільки його розмір і динаміка є важливими факторами щодо визначення їх оптимальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження питань, пов'язаних з управлінням капіталом суб'єкта господарювання, здійснили такі вчені, як І. Бланк [1], А. Поддєрьогін [2], Р. Квасницька [3], І. Школьник [4].

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретичних засад щодо управління капіталом суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з основних категорій фінансів суб'єктів господарювання є капітал. Це пов'язано з тим,

що ефективного функціонування підприємств неможливе без належного рівня фінансування їх діяльності, який безпосередньо залежить від обсягу та структури сформованих і використаних фінансових ресурсів. Капітал є важливою категорією фінансового менеджменту, оскільки він є інструментом у процесі управління фінансовим станом підприємства та забезпечення інтересів власників суб'єкта господарювання. Слід зазначити, що нині немає єдиного трактування поняття «капітал». Сучасні дослідники використовують різні підходи до визначення цієї категорії. У своїх працях сутність поняття «капітал» досліджували В. Базилевич, І. Балабанов, О. Бідник, І. Бланк, Ю. Воробйов, С. Клименко, С. Мочерний, В. Опарін, А. Поддєрьогін, В. Сопко та інші науковці [5, с. 64; 6, с. 201]. Аналізуючи наявні підходи до трактування сутності категорії «капітал», зазначаємо, що одні науковці вважають, що капітал – це кошти, якими володіє суб'єкт господарювання, інші – що це частина фінансових ресурсів. Деякі автори зазначають, що капітал – це вартість, яка в процесі виробництва генерує нову додану вартість. Отже, поняття «капітал» є одним із найбільш багатогранних категорій серед економічних термінів.

Досліджуючи економічну сутність категорії «капітал», маємо враховувати його характеристики, а саме те, що капітал є ключовим фактором виробництва; характеризує фінансові ресурси суб'єкта господарювання, що забезпечують дохідність; виступає основою формування добробуту власників підприємства; є головним індикатором ринкової вартості та рівня ефективності функціонування підприємства.

Ключовими функціями капіталу підприємства є стартова, гарантійна, захисна функції, функції регулювання, репрезентування [6, с. 203].

Отже, на наш погляд, під капіталом слід розуміти сукупність власних і позикових фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні суб'єкта господарювання, за рахунок яких відбувається фінансування його діяльності під час досягнення головної мети підприємства.

Слід зазначити, що капітал суб'єкта господарювання формується з моменту створення підприємства, а продовжується цей процес протягом усієї його фінансово-господарської діяльності. За приналежністю суб'єкту господарювання виокремлюють власний і позиковий види капіталу. Власний капітал визначає загальну вартість засобів суб'єкта господарювання, що належать йому на правах власності й використовуються підприємством для формування майна. Позиковий капітал характеризує кошти, що були залучені задля фінансування діяльності підприємства на зворотній основі. Позиковий капітал, який використовується суб'єктом господарювання, є його

фінансовим зобов'язанням, яке має бути погашено у визначені строки.

Формування капіталу підприємства відбувається як за рахунок внутрішніх джерел (прибутки, амортизаційні відрахування), так і за рахунок зовнішніх джерел (банківські кредити, позики, емісія облігацій) [7, с. 111].

Одним із ключових питань ефективного розвитку вітчизняних підприємств є наявність у них обсягу капіталу, який був би достатнім для здійснення фінансування їх потреб. Основою фінансової стійкості, платоспроможності та рентабельності діяльності суб'єктів господарювання є сформована у них оптимальна структура капіталу. Ринкові перетворення, що відбуваються в економіці України, змінили умови функціонування вітчизняних підприємств, зокрема умови формування та використання фінансових ресурсів. На основі бази даних Державної служби статистики України проаналізуємо динаміку та структуру капіталу вітчизняних суб'єктів господарювання [8].

Динаміка обсягу капіталу підприємств України за 2014–2018 рр. наведена на рис. 1. Аналізуючи дані рис. 1, зазначаємо, що за 2014–2018 рр. спостерігається значне збільшення обсягу капіталу вітчизняних підприємств, а саме на 4 883 785,056 млн. грн., або на 81,5%. Таке збільшення відбулося переважно за рахунок значного збільшення позикового капіталу. Так, у 2014 р. розмір позикового капіталу становив 4 513 607,569 млн. грн., а у 2018 р. він збільшився на 3 655 866,17 млн. грн., або на 80,9%, становлячи 8 169 473,739 млн. грн.

Обсяг власного капіталу також мав тенденцію до збільшення. Так, за період аналізу він збільшився на 1 227 918,886 млн. грн., або на 82,9%. Найбільше значення як власного, так і позикового капіталу спостерігалось у 2018 р. Привертає увагу той факт, що фінансування підприємств України значною мірою відбувається за рахунок позикових фінансових ресурсів.

Структура капіталу вітчизняних підприємств за 2014–2018 рр. наведена на рис. 2.

Аналізуючи дані рис. 2, зазначаємо, що найбільшу частку в структурі капіталу підприємств України має позиковий капітал, становлячи більше 70%. Питома вага позикового капіталу перебуває в межах від 71,65% до 75,52%. Така ситуація свідчить про фінансову залежність суб'єктів господарювання від позикових фінансових ресурсів. В структурі позикового капіталу переважають поточні зобов'язання й забезпечення. Їх частка перебуває в межах від 50,97% до 58,91%.

Питома вага власного капіталу коливається в межах 24,48–28,35%, що свідчить про фінансову залежність суб'єктів господарювання.

Слід зазначити, що найменшу частку в структурі капіталу вітчизняних підприємств мають

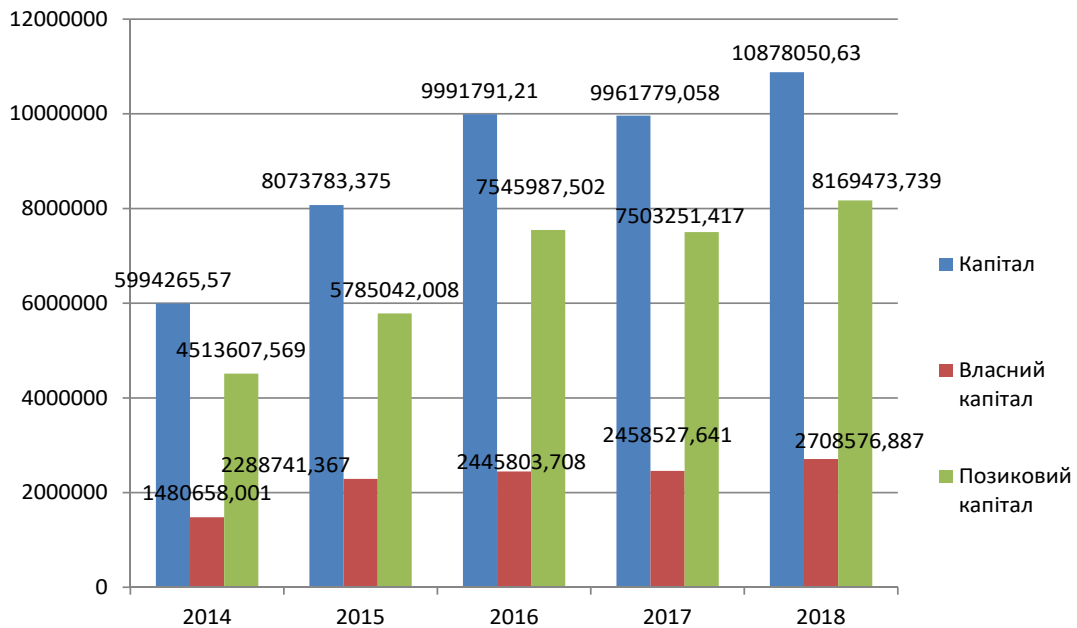

Рис. 1. Динаміка обсягу капіталу підприємств України за 2014–2018 рр., млн. грн.

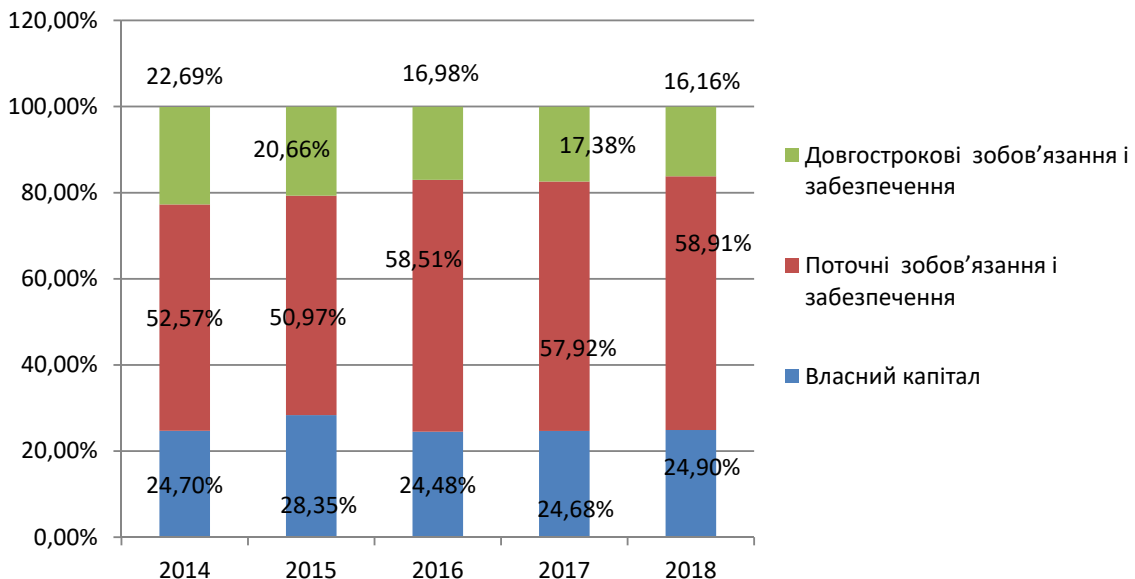

Рис. 2. Структура капіталу підприємств України за 2014–2018 рр.

зобов'язання, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, яка коливається від 0,023% до 0,04%.

Отже, в сучасних умовах економічного розвитку спостерігається дефіцит власних фінансових ресурсів у вітчизняних підприємств, за рахунок яких відбувається фінансування їх активів, отже, суб'єкти господарювання є залежними від позикового капіталу, що має негативний вплив на фінансову автономію, фінансову стійкість та ефективність функціонування підприємств.

Важливою складовою частиною фінансового менеджменту підприємства є управління його капіталом, що є системою взаємопов'язаних

елементів, націлених на формування оптимальної структури капіталу, яка б забезпечувала ефективне фінансування діяльності підприємства. Система управління капіталом підприємств складається з підсистеми управління формуванням капіталу (формування достатнього обсягу капіталу, оптимізація структури капіталу, підтримка фінансової рівноваги, реінвестування капіталу); підсистеми управління використанням капіталу (фінансування необоротних та оборотних активів підприємства, мінімізація фінансового ризику, фінансовий контроль); функціональної підсистеми (мета, завдання, принципи, функції, методи).

Основна мета управління капіталом суб'єкта господарювання полягає у формуванні оптимальної структури капіталу, яка б давала можливість ефективного фінансування діяльності підприємства та досягнення головної мети його створення.

Управління капіталом суб'єкта господарювання зорієнтовано на вирішення таких основних завдань: визначення достатнього обсягу капіталу; оптимізація розподілу сформованого капіталу за видами діяльності та напрямками використання; забезпечення умов досягнення максимальної дохідності капіталу за визначеного рівня фінансового ризику; мінімізація фінансових ризиків, пов'язаних з використанням капіталу, за визначеного рівня його прибутковості; забезпечення постійної фінансової рівноваги підприємства; забезпечення фінансового контролю над капіталом підприємства з боку його засновників; забезпечення своєчасного реінвестування капіталу [9].

Управління капіталом підприємства відбувається на базі таких засад:

- врахування перспектив розвитку суб'єкта господарювання;
- забезпечення збалансованості обсягу залученого капіталу та обсягів сформованих активів підприємства;
- оцінювання вартості й доцільності залучення капіталу;
- мінімізація витрат на формування необхідного обсягу капіталу;
- забезпечення ефективності використання капіталу під час фінансово-господарської діяльності підприємства [10, с. 42].

Основними функціями управління капіталом підприємства є фінансова, виробнича, відтворювальна, накопичувальна, інвестиційна, вартісна.

У сучасній практиці українські суб'єкти господарювання застосовують такі методи управління капіталом, як планування, оперативне управління та контроль.

Планування, формування та використання капіталу є процесом, який передбачає розроблення системи планів щодо його формування й розподілу з огляду на найбільш ефективні напрями використання.

Оперативне управління капіталом є вибором найбільш оптимального рішення та способів його впровадження для конкретної господарської ситуації щодо її фінансування.

Контроль за системою управління капіталом є процесом систематичного збирання інформації щодо параметрів управління капіталом, що може бути використано задля вдосконалення процесу прийняття рішень.

Управління формуванням капіталу підприємства націлене на якісний вибір найбільш оптимальної структури джерел фінансування суб'єкта господарювання, що позитивно вплине на під-

вищення ефективності його функціонування, який би за мінімальних витрат та з мінімальним ризиком забезпечив потребу у додаткових коштах.

Оптимальна структура капіталу передбачає таке співвідношення власного капіталу й позикового, яке має забезпечувати досягнення головної мети фінансово-господарської діяльності підприємства. Існують три основних підходи до оптимізації структури капіталу суб'єкта господарювання, такі як оптимізація структури капіталу за критерієм максимізації рівня фінансової рентабельності; оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації вартості капіталу; оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації фінансових ризиків.

Управління використанням капіталу підприємства передбачає раціональний перерозподіл фінансових ресурсів підприємства для забезпечення їх ефективного використання, що позитивно вплине на отримання максимального можливого ефекту.

Процес управління капіталом суб'єкта господарювання здійснюється у визначеному порядку за етапами, що наведені на рис. 3.

Перший етап передбачає оцінювання сукупного обсягу капіталу суб'єкта господарювання, що формується, темпів змін порівняно з попереднім періодом, відповідність суми власних та позикових фінансових ресурсів розміру як необоротних, так і оборотних активів; аналіз джерел формування капіталу, частки складових елементів у загальному обсязі капіталу підприємства; оцінювання вартості кожного елементу капіталу. Основними методами аналізу капіталу суб'єктів господарювання є горизонтальний і вертикальний аналізи, порівняльний та коефіцієнтний аналізи, а також інтегральний аналіз.

Коефіцієнтний аналіз є найбільш поширеним методом аналізу ефективності управління капіталом суб'єкта підприємництва, який застосовується різними групами користувачів, зокрема власниками, менеджерами, інвесторами, кредиторами. До основних груп коефіцієнтного аналізу капіталу підприємства належать показники структури джерел фінансування капіталу, коефіцієнти оборотності капіталу, показники рентабельності капіталу [11, с. 73].

На другому етапі проводиться аналіз вартості всіх елементів капіталу за джерелами їх залучення, а потім визначаються необхідність та доцільність їх використання у наступному періоді [12, с. 111].

Третій етап передбачає розрахунок планових показників щодо формування капіталу для фінансування активів суб'єкта господарювання.

Четвертий етап передбачає оптимізацію капіталу суб'єкта господарювання, а саме визначення

Рис. 3. Основні етапи управління капіталом суб'єкта господарювання

найбільш оптимального співвідношення складових елементів капіталу. Оптимальною є структура капіталу, яка передбачає таке співвідношення власних та позикових фінансових ресурсів, яке забезпечує найбільш оптимальне поєднання фінансового ризику та прибутковості й сприяє максимізації ринкової вартості підприємства.

На п'ятому етапі відбуваються розроблення та прийняття рішень, що стосуються залучення необхідних розмірів фінансових ресурсів із різних джерел задля формування сукупного обсягу капіталу підприємства.

Реалізація вищенаведених етапів сприяє підвищенню рівня управління капіталом та ефективності функціонування підприємства загалом.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в сучасних умовах економіки ефективно управління капіталом підприємства є важливою складовою частиною фінансового менеджменту суб'єктів господарювання й має сприяти забезпеченню їх фінансової стійкості, ефективності діяльності та мінімізувати ризики їх функціонування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И. Управление формированием капитала. Киев : Ника-Центр ; Эльга, 2002. 512 с.
2. Поддєрьогін А. Фінансовий менеджмент : підручник. Київ : КНЕУ, 2008. 536 с.
3. Квасницька Р. Управління капіталом підприємства через призму еволюції його визначення та змісту як економічної категорії. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. 2003. № 56. С. 223–229.

4. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник / заг. ред. І. Школьник, В. Кремень. Суми, 2014. 427 с.

5. Югас Е. Економічна сутність та види капіталу підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. № 2 (43). С. 63–67.

6. Круш П., Мастюк Д. Еволюція теоретичних підходів визначення сутності капіталу підприємства. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 198–206.

7. Семенов Г., Юсипчук Л. Особливості формування капіталу підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 1. С. 110–114.

8. Економічна статистика / Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.10.2020).

9. Єгорова О., Єгорова Ю. Головні завдання управління капіталом підприємства. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/32585/1/114.pdf> (дата звернення: 25.09.2020).

10. Лубкей Н. Теоретичні засади управління капіталом підприємства. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2019. Т. 1. № 1. С. 38–45.

11. Єпіфанова І., Дрозд І. Сучасні підходи до аналізу ефективності управління власним капіталом підприємства. *Економічний аналіз*. 2015. № 19 (2). С. 71–76.

12. Харчук С. Сучасні проблеми управління капіталом підприємства та шляхи їх вирішення. *Економіка та держава*. 2015. № 6. С. 110–113.

REFERENCES:

1. Blank I. (2002) *Upravlenie formirovaniem kapitala* [Capital formation management]. Kyiv: Nika-Tsentr, El'ga. (in Russian)
2. Poddierohin A. (2008) *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

3. Kvasnytska R. (2003) Upravlinnia kapitalom pidpryemstva cherez pryzmu evoliutsii yoho vyznachennia ta zmistu yak ekonomichnoi katehorii [Management of enterprise capital through the prism of the evolution of its definition and content as an economic category]. *Scientific works of Donetsk National Technical University*, vol. 56, pp. 223–229.
4. Shkolnyk I., Kremen V. (2014) Finansovyi menedzhment [Financial management]. Sumy. (in Ukrainian).
5. Jughas E., Oleksyk O. (2014) Ekonomichna sutnistj ta vydy kapitalu pidpryemstv [The economic essence and types of capital companies]. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod University*, vol. 2 (43), pp. 63–67.
6. Krush P., Mastjuk D. (2015) Evoljucija teoretychnykh pidkhodiv vyznachennja sutnosti kapitalu pidpryemstva [Evolution of theoretical approaches to determining the essence of enterprise capital]. *Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*, vol. 12, pp. 198–206.
7. Semenov Gh., Jusypchuk L. (2014) Osoblyvosti formuvannja kapitalu pidpryemstva [Features of enterprise capital formation]. *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, vol. 1, pp. 110–114.
8. Derzhavna sluzhba statystyky. Ekonomichna statystyka (2020) [State Statistics Service. Economic statistics] (Electronic resource). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 02 October 2020).
9. Jeghorova O., Jeghorova Ju. (2020) Gholovni zavdannja upravlinnja kapitalom pidpryemstva [The main tasks of enterprise capital management] (Electronic resource). Available at: <http://eprints.kname.edu.ua/32585/1/114.pdf> (accessed 04 October 2020).
10. Lubkej N. (2019) Teoretychni zasady upravlinnja kapitalom pidpryemstva [Theoretical principles of enterprise capital management]. *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development*, vol. 1, pp. 38–45.
11. Jepifanova I., Drozd I. (2015) Suchasni pidkhody do analizu efektyvnosti upravlinnja vlasnym kapitalom pidpryemstva [Modern approaches to the analysis of the efficiency of enterprise equity management]. *Economic analysis*, vol. 19 (2), pp. 71–76.
12. Kharchuk S. (2015) Suchasni problemy upravlinnja kapitalom pidpryemstva ta shljakhy jikh vyrishennja [Modern problems of enterprise capital management and ways to solve them]. *Economy and state*, vol. 6, pp. 110–113.